

Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Hittudományi Kar
Hittudományi Doktori Iskola

Készítette: Szabó Gábor doktorandusz hallgató
Konzulens: Ft. dr. habil. Kajtár Edvárd, tanszékvezető
Budapest, 2026. június 29.

A plébánia direktórium, mint forrásmunka:
a temetési szokásokkal kapcsolatos adatok a bajnai *Direktorium Parochiale*-ban (1931).

I. BEVEZETÉS

Pár évvel ezelőtt egy kis könyvecskét találtam a bajnai Szent Adalbert Plébánia¹ könyvtárában, melynek fekete borítóján aranyozott betűkkel ez állt: *Direktorium Parochiale Ecclesiae Bajnaënsis*. A második lapon az 1931-es évszám elárulta a 115 oldalas, 22*17 cm-es méretű, írógéppel gépelt könyvecske keletkezési évét, s itt állt Soltész István *parochus* neve is, aki a kiadványt bajnai plébánossága idején (1926-1948)² készítette.

Jelen tanulmányban röviden áttekintem a plébániai direktóriummal, mint történeti forrással kapcsolatos tudnivalókat és bemutatom a Bajnán talált kötetet. Doktori kutatási témámhoz (a hazai temetési szertartás) kapcsolódóan pedig részletesen elemzem a temetésről szóló tudnivalókat, melyekre a könyvben bukkantam – mindezekre a pasztorálteológia felől közelítve.

II. A PLÉBÁNIAI DIREKTÓRIUMRÓL ÉS A BAJNÁN TALÁLT KÖTETRŐL

A direktórium (lat. directorium) „az *officium* rendjét meghatározó, naptári rendet követő könyvecske, országonként és szerzetesrendenként, évente adják ki.”³ A hazai katolikus templomok sekrestyéiben napjainkban is megtaláljuk a *Magyar Liturgikus és Egyházzenei*

¹ A plébánia az Esztergom-Budapesti Főegyházmegye Főszékesegyházi Espereskerületében található.

² A XX. századi plébánosai közül kiemelkedik Soltész István alakja, aki a II. világháború alatt a falulakossága mellett hűségesen kitartott – Vö. TÓTH, K. *Bajna*. Száz magyar falu könyvesháza Kht., Budapest 2000. 130. Emellett grafológiai munkái is fennmaradtak.

³ vö. vö. ERDŐ, P., art. direktórium, in Katolikus Lexikon 2. (szerk. Diós, I.-Viczián, J.), Szent István Társulat, Budapest 1996, 630.

Intézet kiadásában az adott liturgikus évre készülő *Direktóriumot*, mely segíti a megfelelő előkészületeket a templomi liturgikus alkalmakra.⁴

Ennek „kistestvére” a *plébánia direktórium*, melynek fő feladata az, hogy a legkisebb egyházi közigazgatási egység – vagyis a plébánia – liturgikus életéről adjon összefoglalást. Összeállítását a területileg illetékes lelkipásztor végezte: „(...) az egyes plébánosok kötelessége volt, hogy összeállítsák a plébánián szokásos istentiszteletek rendjét.”⁵

A vizsgált és bemutatott *Direktorium Parochiale Ecclesiae Bajnaënsis* (a továbbiakban *DPEB*) a bajnai plébánia és filiája (Epöl) *liturgikus szolgálatainak (officium) összességéről* ad áttekintést az 1931-es állapotok szerint.⁶ A két település II. világháború előtti időszakának hitéletébe tekinthetünk bele azáltal, hogy Soltész István plébános igen alapos leírást ad a liturgikus eseményekről és a hozzájuk kapcsolódó pasztorális gyakorlatokról.

A *DPEB* négy nagy részre osztható:⁷

- Általános rész [*Pars generalis*]
- Speciális rész [*Pars specialis*]
- I. Függelék – Epöl, mint filiális egyházközség direktóriuma [*Appendix I.*]
- II. Függelék – Megjegyzések a szentségek kiszolgáltatásáról [*Appendix II.*]

Tanulmányomban a II. függelékre, ezen belül is a 19. fejezetben [*Articulus 19.*] leírtakra koncentrálok, ugyanis itt találhatók a gyászszertartásokhoz kapcsolódó feljegyzések.

III. AZ 1930-AS ÉVEK TEMETÉSI SZOKÁSAI BAJNÁN

Ahhoz, hogy pontos képet kapjunk a vizsgált időszak temetési szokásairól, fontosnak tartom megemlíteni, hogy a *DPEB* nem egy liturgikus kiadvány, vagyis a szertartások menetét nem tartalmazza, csupán kiegészítésként tekinthetünk rá ahhoz, hogy a helyi szokásokat megismerhessük. Érdekes ehhez tudni, hogy a XX. század első felének temetési rítusa és az ehhez kapcsolódó szokások jelentősen eltértek a mai gyakorlattól. Az akkori szertartás

⁴ Az adott napnál megtalálható az ünneplés liturgikus rangja (pl. emléknap, vagy köznap), az olvasmányok rendje, a sajátosságokra vonatkozó előírások (pl. énekere vonatkozó előírások) és sok más fontos tudnivaló (pl. bűjt kérdése).

⁵ ERDŐ P., *Magyar egyházzségi népszokások – az offerálás*, in *Mert ezt Isten hagyta. Tanulmányok a népi vallásosság köréből. Bálint Sándor emlékének* (szerk. Tüskés G.), Budapest 1986. 261-262.

⁶ Ezt erősíti meg 10 évvel később, „az 1941-ben tartott Esztergomi Főegyházmegyei Zsinat [58. §], [amely] még előírta a plébániai direktóriumok rendelkezéseinek megtartását. Eszerint a plébános az ilyen helyi direktóriumban lefektetett rendtől csak a Főegyházmegyei Hatóság engedélyének az esperes útján történő kikérése után térhet el.” Vö. *Az Esztergomi Főegyházmegyei Zsinat (1941. nov. 11-12) határozatai*. Budapest 1942. 32.

⁷ A kötet idézett részeit saját fordításunk szerint közöljük, mellette az eredeti latin verzióval.

liturgikus menetét a *Rituale Strigoniense*-ben⁸ találhatjuk meg, amely (hivatalosan) 1961-ig volt használatban.⁹ Emellett elterjedtek voltak sok helyen a *Rituale* kivonataként készült ún. temetési kézi- és kántorkönyvek is.¹⁰ A temetési szertartás ekkor még három állomásosan történt: I. az elhunyt házában (a ravatalánál), II. a templomban a gyászmise keretében, s végül a III. a temetőben, a sírnál. A szertartás menetét az alábbi (1. számú) táblázat foglalja össze:

A Rituale Strigoniense temetési rendje és énekei
I. A HALOTTAS HÁZNÁL / RAVATALNÁL
• Oremus pro fidelibus defunctis/Requiem... • Invitatorium: Circumdederunt me... antifóna és a 94. zsoltár (VI. hangnem) • Absolve Domini... antifóna és Zakariás éneke /Benedictus (Lk 1,68-79.) (IV. hangnem) • Kyrie eleison..., Pater noster (közben tömjénezése és szenteltvízzel meghintése a holttestnek) • Párversek • Oratio (pap/püspök, férfi, nő) • Michael praepositus... antifóna (VII. hangnem) magyar/latinul is (?) • párvers, Oratio • Esetleg gyászének
II. A TEMPLOMBAMENET KÖZBEN
• Miserere mei Deus... (Ps. 50) VIII. hangnemben
III. A TEMPLOMBAN (A GYÁSZMISE VÉGÉN):
• absolutio (Libera) szertartása • Oratio: „Non intres in...” • Absolutio és Oratio • utána menet a temetőbe (min fentebb)
IV. A TEMETŐBEMENET KÖZBEN
• Libera me/ Miserére/ más megfelelő ének A sírnál (A temetőbe érve) • In paradisum... antifóna (VII. hangnem) és a 129. zsoltár (De profundis...)
V. A TEMETŐBEN / IV. A SÍRNÁL
• Oratio és a sír megáldása (ha még nincs) • absolutio • Párvers: Requiem aeternam... • A kántor gyászeke, Népnyelvi imák

1. táblázat: A *Rituale Strigoniense* temetési rendje és énekei
(saját szerkesztés a *RitStrig.* és a kántorkönyvek alapján)

⁸ Vö. *Rituale Strigoniense*, Esztergom 1909. 252-277.

⁹ Ekkor a *Collectio Rituum*, majd 1978. november 1-jétől a – mai napig is használt – *Temetési Szertartáskönyv* szerint végzik a temetéseket.

¹⁰ Ezek célja volt, hogy a papok és kántorok ne az egész rituálét, hanem a csak a temetési szertartást tartalmazó kézikönyvet vigyék magukkal – időjárást és esetleg ének/ és könyörgések is hozzá. Lásd: PANTOL, M. (szerk.), *Circumdederunt me. – A római katolikus Anyaszentegyház temetési szertartása az esztergomi Rituale szerint.* Magyar Kórus, Budapest 1936.

A halálesetet követően az elhunytat az otthonában ravatalozták föl, a temetési szertartás a temetői ravatalozó megépültéig még a halott házában kezdődött. Innen a halottas menet először a templomba ment, ahol az elhunyt koporsójának jelenlétében engesztelő gyászmisét mutattak be, majd a szertartás a temetőben, az eltemetéssel fejeződött be. A három állomás közötti temetési menetek/gyászmenetek a szertartás részeként énekléssel, imádsággal teltek.

Az általános leírás után a helyi sajátosságokat tekintem át: a *Direktorium Parochiale Ecclesiae Bajnaënsis*-ben a temetésre vonatkozó összefoglalást a második függelékben találjuk: *Articulus 19. – Observationes circa Funebralia. (§ 112-113.)*.¹¹

A 112. paragrafusban Soltész összefoglalja a temetéssel kapcsolatos tudnivalókat – a halál beálltától egészen az eltemetésig. Ennek során kitér a plébános, a harangozó, a kántor[tanító]¹², a ministránsok és a temetés bejelentőjének teendőire. A következőkben ennek saját fordítás szerinti, értelmező összefoglalását teszem meg.

„Közvetlenül a haláleset után annak tényét jelentik a harangozónál (*campanator*), aki a lélekharang megcsendítésével jelzi a híveknek, hogy halott van a faluban, imádkozzanak elhunytért. Az orvosi vizsgálat és az állami anyakönyvezés után a plébánosnak jelentik a halálesetet, aki a bejelentő (*delator*) kívánsága szerint elrendeli a harangozást. A megszólalando harangversekről a harangozó egy feljegyzést kap, a harangozások díja [1 pengő] pedig fele-fele arányban oszlik meg a templompénztár és a harangozó között.

A harangozások 10, 11 és 14 órakor történnek, esetleges zavarok vásár- és ünnepnapokon, illetve körmenetek vagy más liturgikus alkalmak estén előfordulhatnak.

A temetés kezdetének időpontjában, az utolsó harangvers megszólalásakor a pap a templom sekrestyéjében palástot (*pluviálét*) vesz föl, nem pedig csak karinget, mint máshol. (Gyermekektémeknél is a palást – a fehér – a megszokott.) A kisharang jelzésére a halott házához, az előkészített ravatalhoz megy. A temetési szertartást az egyik [kántor]tanítóval és ministránsokkal végzi, akik közül az egyik a temetési keresztet viszi a menet élén.

A temetési szertartást a holttest lábánál elhelyezkedve kezdi a pap a szokott módon („*Oremus pro fidelibus defunctis*”), majd a kántortanító folytatja a „*Circumdederunt me*” éneklésével. A „*Benedictus*” a pap és a kántor felváltva éneklük, a szokás módon van szenteltvízhintés és

¹¹ Észrevételek/megfigyelések/megjegyzések a temetések kapcsán (§ 112-113.). Vö. *DPEB* 1931. 69-99.

¹² A *cantor* helyett a *DPEB* a *ludimagister* illetve a *ludirectore* kifejezéseket használja. Valószínű, hogy a kántortanító illetve az iskolaigazgató látták el a kántori szolgálatot. Ebben az időben Bajnában tanítottak Kicsindy József és Krizmanits János. Vö. TÓTH K. *Bajna*. Száz magyar falu könyvesháza Kht., Budapest 2000. 130.

tömjénezés, Könyörgés következik, majd fölhangzik a „Ments meg engem Uram” ének 3 versszakkal. Ezután a pap a Kyrie-t mondja, ismét szenteltvizet hint és incenzál, majd néhány párvers után a szertartás első állomás a Könyörgéssel zárul. A temetőben minden úgy történik, amint a *Ritualé*-ban írva van.”¹³

A 113. szám alatt egy sajátos – és a témával foglalkozó szakirodalomban sokszor előkerülő – szokásról, a búcsúztatókról van szó. Ezek megírásáért fizettek a kántornak (versszakonként), aki az elhunyt nevében szól – legtöbbször egyenként és név szerint – a jelenlévő gyászolókhoz (rokonokhoz, barátokhoz). A búcsúztatók a XX. század elején több helyen is gondot jelentettek¹⁴ – ennek részletes bemutatása meghaladná jelen tanulmány kereteit és témáját. Soltész István sorai mögött komoly pasztorális aggodalom és feszültség érezhető. Tisztességtelennek tartja, hogy a búcsúztatók a gyászolók érzelmeit még jobban felkorbácsolják – s történik mindez anyagi okokból. A szegény családok körében is elterjedt a búcsúztatók íratása. A plébános, hogy visszaszorítsa ezt az abúzust, legfeljebb 10 versszakban engedi meg azok éneklését. A 113. § saját fordítás szerinti, értelmező összefoglalása következik:

„Szokás a temetéseken (...) a szertartás háznál lévő befejezését követően, a kántortanító által szerkesztett (...) búcsúztatók éneklése, amelyben az elhunyt egyenként és név szerint búcsút vesz a szeretteitől. Van valami tisztességtelen abban, hogy a könnyek és a sóhajok (...) mintha a pénzért cserébe szaporítanók. Mindig igyekeztünk azon, hogy kiirtsuk ezt a szokást, de hiába. (...) még a legszegényebbek is igyekeznek szinte bármi áron a tanítónál megírtni azokat. Most, hogy ez a gyalázatos abúzus feloldattassék, legfeljebb tíz versszak énekelhető.”¹⁵

IV. ÖSSZEGZÉS, A KÖTET PASZTORÁLIS JELENTŐSÉGE

Doktori kutatásom fontos része, hogy a II. Vatikáni Zsinatot megelőző hazai temetési rítust is megismerjem, hiszen a XX. század közepén, a jelenlegi szertartásrend összeállítói is törekedtek arra, hogy többek között az akkori *temetési gyakorlat* ismeretében készítsék el az új, mai is használatos szertartást. Míg a II. Vatikánum előtti évtizedek hazai temetési szertartását a *Rituale Strigoniense*-ből, vagy az ez alapján készült a kántor/temetőkönyvekből ismerhetjük meg,

¹³ vö. *DPEB* 1931. 96-98.

¹⁴ pl. a Váci Egyházmegyei Zsinat már 1921-ben betiltja ezek éneklését. Vö. LAKATOS, K. - BAJNOK, G., *Katolikus Temetési Énekek gyűjteménye*. Egri Nyomda, Eger 1930. 4.; Továbbá az 1941. évi Esztergomi Főegyházmegyei Zsinat 242. § is megtiltotta ezt. Vö. FŐEGYHÁZMEGYEI HIVATAL, *Az esztergomi Főegyházmegyei Zsinat (1941. nov. 11-12.) határozatai*. Stephaneum, Budapest 1942. 85.

¹⁵ vö. *DPEB* 1931. 98-99.

addig a helyi sajátosságok megismerésének kiváló forrásai a plébániai direktóriumok. A *Directorium Parochiale Ecclesiae Bajnaënsis*-ben leírtakat megismerve megállapítható, hogy a bajnai temetési szertartás egyedi elemeit a következők adták: a harangozás rendje, a mindig pluviáléban (palástban) végzett temetés, a búcsúztatók 10 versben történő maximalizálása. Úgy gondolom, Soltész István azért nem tért ki más sajátosságra, mert nem volt ilyen, minden más a *Rituale Strigoniense*-ben leírtak szerint történhetett.

A *DPEB* egészének jól strukturált összeállítása, részletgazdagsága, valamint igényes kivitelezése elkötelezett és felelősségteljes lelkipásztori munkára utal. Soltész István plébános munkájának köszönhetően az 1930-as évek falusi (bajnai) temetési szokásai az utókor számára átmentett örökségül, a tudományos kutatóknak pedig bőséges forrásanyagul szolgálnak. Érdeemesnek tartom a kötet egészének átfogó, az egyes fejezeteknek pedig részletes megismerését és elemzését mind liturgiátörténeti, mind pedig pasztorális szempontok alapján – „*Ad maiorem DEI gloriam!*”, ahogyan a plébánosa kezdőlapra felírta.